

ТРАДИЦИЈА И САВРЕМЕНИ ДРУШТВЕНИ ПРОЦЕСИ

УДК 323.1(=163.41)

Српска политичка мисао
број 4/2012.
год. 19. vol. 38.
стр. 253-271.

Оригинални
научни рад

Јован Базић

Учитељски факултет у Призрену - Лепосавић

УЛОГА КОСОВСКОГ МИТА У ОБЛИКОВАЊУ СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА*

Сажетак

У овом раду се разматра улога косовског мита у обликовању српског националног идентитета кроз веома сложене друштвено-историјске процесе, као и његове рефлексије у савременој српској политици. Настанак косовског мита је везан за наративе о Косовској бици из 1389. године утемељене у црквеној књижевности и српским епским песмама косовског циклуса, а потом и континуираном приповедању о овом догађају које припада различитим дискурсима. Косовски мит је најважнији српски мит који чини основу српског националног идентитета. Он је био важан чинилац националних осећања и имао је веома значајну улогу у процесу културне и политичке хомогенизације Срба, нарочито у време ослободилачких ратова од Отоманске империје. Свој врхунац, косовски мит, је

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

достигао у време Балканских ратова (1912-1913), када је ослобођење Косова и Метохије, као и других српских крајева, тумачено као испуњење завета предака и освета Турцима за пораз из 1389. године. Касније, је слабије долазио до изражаја, осим у два снажнија таласа. Најпре у време Првог светског рата када је инструментализован у функцији уједињења Срба, Хрвата и Словенаца и третиран као заједничко културно наслеђе које уједињује ове народе; а потом, крајем XX века, у време заоштравања кризе на Косову и Метохији и обележавања 600-те годишњице Косовске битке (1989).

Кључне речи: косовски мит, национални идентитет, евроинтеграције

Митови су веома важни конститутивни елементи обликовања националног идентитета. Митски идентитет нације је објективизација фикције као стварних карактеристика једног народа. На то указују многе савремене теорије етницитета, јер се национални идентитет и нација, без обзира на њихова различита разумевања, у суштини, заснивају на свести о сазнању неких заједничких карактеристика припадника једне нације које је разликују од других нација (језик, раса, религија, етнос, митологија, менталитет, култура, географске одлике, итд). Али “представе о идентитету не настају само на бази посебних идентификатора, какви су језик, вера, култура, и хиперболизацији њихових вредности, већ и у процесима митизације основних параметара људског постојања”.¹⁾ Зато национални идентитет, као самосвест, историјски настаје, развија се и испољава у процесима културног развоја и обухвата целовите системе културних вредности. Процес успостављања и развоја националног идентитета “претпоставља стално преиспитивање културних вредности, па је зато често на видику сукоб између традиције и иновације”.²⁾ У конституисању српске нације до изражаја су дошла нарочито два мита: светосавски и косовски мит. Из њих се изводе наративи, стереотипи и значења која им се дају у литератури, политичком дискурсу и концептима националне идентификације.

Косовски мит је кључни српски државотворни мит који се налази у основи српског националног идентитета, он је “успео да све што је нацији потребно за дефинисање и самопрепознавање

1) Gordana Đerić M.: “Mitski aspekti srpskog identiteta”, *Filozofija i društvo*, Beograd, 29-20/2002., str. 253

2) Јован Базић: “Национални идентитет у процесу политичке социјализације”, *Српска политичка мисао*, Београд, 4/2011. стр. 335

угради у једну једину целину”³⁾ У процесу настајања модерне српске нације и државе косовски мит је деловао као фактор политичке, културне и националне хомогенизације. Настанак косовског мита је везан за наративе о Косовској бици из 1389. године утемељене у црквеној књижевности и српским епским песмама косовског циклуса, а потом и континуираном приповедању о овом догађају које припада различитим дискурсима. Овај мит је вековима надахњавао бројне уметнике, песнике и приповедача. Косово је у српском народу сматрано светим местом, извориштем националног духа и националних вредности. Косовски мит представља тријаду светости, херојства и издаје оличене у цару Лазару, Милошу Обилићу и Вуку Бранковићу. Символика ове тријаде је иницирана избором цара Лазара, у митској интерпретацији, небеског царства које означава тријумф слободне воље и несаломивог духа. Херојска снага о бесмртности поетизује жртвовање за веру и слободу, а мотив издаје оправдава пораз. У митологији покосовског циклуса, Косово је током векова, постало синоним за пропаст српске државе.

Косовски мит је био саставни део свих чинилаца конституисања српске нације, који су садржани у слојевитим и компликованим друштвено-историјским процесима развоја српског народа, а нарочито у његовој борби за национално ослобођење и обнову српске државе. У време конституисања српске нације, током XIX века, политички су се конституисали и други европски народи, након чега је стварана нова политичка мапа Европе и успостављани су нови друштвени односи.

УТИЦАЈ КОСОВСКОГ МИТА НА КОНСТИТУИСАЊЕ СРПСКЕ НАЦИЈЕ И ДРЖАВЕ У XIX ВЕКУ

Косовски мит настаје у XIX веку на основу црквене књижевности и српске народне епике која опевава битку између Срба и Турака на Косову пољу из 1389. године, познату као Косовска битка. Ова битка се догађа “на размеђи епоха, између српске слободе и турског ропства”, она је “догађај који ће постати симбол и знамење српске историје”⁴⁾ Након Косовске битке моћ средњевековне Србије је почела нагло да опада и она је убрзо, са остатком

3) Јелена Миљковић Матић: “Трагична судбина косовског мита или преиспитивање српског националног идентитета”, *Политичка ревија*, Београд, 3/2006., стр. 569-570.

4) Димитрије Богдановић: *Књига о Косову*, Београд, Српска књижевна задруга, Београд, 2006., стр. 91

Балканског полуострва, потпала под турску власт. Кроз хронике и записе, који настају одмах после Косовске битке, као и наративе који су се вековима преносили и надограђивали, "легенда о Косову је постепено еволуирала и временом премашила значај битке и њене последице".⁵⁾ За настанак косовског мита најважније су српске епске песме косовског циклуса у којима се описују догађаји пре, за време и после битке. У догађајима пред битку, нарочито је важан опис кнежеве последње вечере, која је обликована по узору на Христову тајну вечеру, на којој "кнез захтева да сви буду спремни да изгину за царство небеско, да жртвују царство земаљско".⁶⁾ Основна веровања на којима почива косовски мит јесу: а) да је српско царство пропало на Косову пољу; б) погибија кнеза Лазара Хребелановића је у историјској свести народа добила значење мученичке смрти за "царство небеско"; в) Милош Обилић је узор светог ратника који херојски убија непријатељског вођу, даје живот у борби за православну веру против иноверника и оличава врлине верности и храбрости; и г) Вук Бранковић је, својим чином издаје, допринео поразу и пропасти српског царства, па се кривица за пораз њему приписује. У косовском миту, бој на Косову се не сматра поразом, већ узвишеном победом хероизма и жртвовања у име виших циљева, као жртвовање за хришћанску веру, то је "хероизам мучеништва као сведочења вере у Христово васкрсење, тријумф жртве и опредељења за вечни живот, за духовно и 'небеско царство'".⁷⁾ Тако је овај пораз на бојном пољу преобраћен у моралну и духовну победу, а Лазарев избор небеског царства сугерише да је боља достојна смрт него недостојан живот. У ликовима кнеза Лазара и Милоша Обилића пројектовани су етички идеали и духовна стремљења српског народа, а Вук Бранковић је означен као негативан јунак и издајник. Ова виђења и тумачења косовске трагедије имају велике сродности са црквеним текстовима посвећеним кнезу Лазару и другим косовским јунацима, које су писали савременици косовског боја (патријарх Данило III, Деспот Стефан Високи и монаси манастира Раваница), па се зато сматра да су "први зачетници наших народних песама били (су) наши калуђери и духовници".⁸⁾

5) Ljubinka Trgovčević: *The Kosovo Myth in the First World War*, http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/sanu/KOS_MIT.html, 1996. Преузето 15. 08. 2012.

6) Зоран Константиновић: "Косовски култ у савременом српском менталитету", *Срби на Косову и у Метохији* (ур. Стеван Карамата и Часлав Оцић), Српска академија наука и уметности - Одељење друштвених наука, Књ. 26, Београд, 2006., стр. 40

7) Д. Богдановић: *Исто*, стр. 91.

8) Атанасије Јевтић: *Од Косова до Јадовна*, Манастир Тврдош, Требиње, 2007., стр. 380.

Почетком XIX века, још од Првог српског устанка (1804-1813), почиње све изразитије да се истиче косовски мит кроз неке од својих елемената, нарочито кроз питање слоге и издаје. Уочи Првог српског устанка, у Орашцу о Светом Аранђелу 1803. године, на првом збору устаничких завереника, прота Атанасије Буковички упозорио је присутне на последице косовске издаје Вука Бранковића и заклео их на веру, проклевши потенцијалне издајнике.⁹⁾ Али, без обзира на то, у току устанка било је доста примера издаје, почев од издаје да се врше припреме за подизање устанка, након чега је уследила *сеча кнезова*, па све до краја устанка и нарочито током 1813. године. Устаничка издаја се у српској традицији, и у самој суштини косовског мита, доживљава као део континуитета и последица проклетства косовске издаје, која се од тада увукла у српски народ и која се повремено актуелизује и обнавља. Иако је Први српски устанак имао превасходно национално-ослободилачке мотиве, он је истовремено изазвао и дубље друштвено-економске и политичке промене, што је навело Ранкеа (Leopold von Ranke) да га назове *Српска револуција*. У време Другог српског устанка (1815) први пут је објављена песма из косовског циклуса *Мусић Стефан*, у којој је садржана заклетва кнеза Лазара. Ова заклетва, у митској интерпретацији, није упућена само онима који ће одбити да се прикључе кнезу Лазару у боју на Косову, већ свим Србима да не забораве своју дужност да у тешким временима бране свој народ. То је имало великог утицаја на обликовање националне свести и моралне обавезе, не само у току овог устанка, већ и касније у српским ослободилачким ратовима. Још у првој половини XIX века, српски писци, особито они који су живели под хабсбуршком влашћу, радо су узимали за тему својих дела Косовску битку.

Од половине XIX века, у време националног романтизма, актуелизована је косовска легенда, најпре у делима Вука Стефановића Караџића, а потом Петра II Петровића Његоша, црногорског владара и православног епископа. Вук се изражавао у идејама народне прошлости, култу народне поезије и проповедао »враћање к народу«. Као следбеник Хердерових (Johann Gottfried von Herder) идеја о националном буђењу, Вук се ослањао на живи народни говор, на језик народне поезије и на том језику је сређивао збирке српских епских песама и народних умотворина. У Вуковим делима се могу наћи основе српске етике, мистичног маштања средњевековних монаха о Божјем царству и васкрснућу Српског царства, о

9) Бранко Златковић: "Казивања о устаничком издајству - Обнова и континуитет мита о косовској издаји", *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, Нови Сад, 3/2008., стр. 596.

витешкој части, о хајдучима и ускоцима који, у име Божје правде, суде људској неправди. Вук је још 1814. године објавио своју збирку народних песама, коју је касније све више допуњавао и стандардизовао у кохерентну причу, а у свом делу *Срби сви и свуда* (1836) први је у XIX веку обележио просторе Балканског полуострва где живе Срби. У усменом предању код Срба, како се може видети из Вукових дела, веома је изражен и косовски мит, према коме на Косову није победила јача сила, већ је Царство изгубљено због унутрашње неслоге и издаје. Зато Косово није било само пораз него и грех који је ваљало окајати. А Његош је у својој епској драми *Горски вијенац* (1847), на основу различитих елемената косовске легенде, формулисао јединствен образац према коме су средњевековни српски владари починили смртни грех раздора, неслоге и нелојалности. Зато их је Бог казнио преко пораза на Косову, након чега су Срби пали под турску власт. Тај пораз представља националну паралелу библијском наративу о паду, по којој је људски пад казна за првобитни Адамов грех непослушности Богу. Да би се Срби искупили пред Богом, они морају бити јединствени. Главна претња српском јединству није турска војска, већ Срби који су прихватили муслиманску веру, "потурице". У Његошевом систему потурице постају људска жртва којом се искупљује првобитни грех националног нејединства. Његош ствара и култ Обилића, светог ратника који даје живот у борби за веру. Као што се човечанство може спасити следећи Исуса, тако и Срби могу следећи Обилића. Новак Килибарда указује да је Његош обликовао косовски мит и оформио култ Милоша Обилића "вођен резоном своје државничке политике".¹⁰⁾

Национални романтизам, прожет кроз Вуково и Његошево дело, као и идеје немачког романтизма и панславизма, веома су утицали на књижевнике и уметнике, а нарочито на младе српске интелектуалце у другој половини XIX века. Ове идеје су подстицале њихова национална осећања и ослободилачке тежње, што је довело и до стварања револуционарног, панславистичког и романтично-националног покрета српске омладине - *Уједињена омладина српска*. Омладина истиче српски национализам и Душаново царство, подстиче историјско сећање и љубав према народној прошлости, а косовска легенда у њеним редовима постаје све по-

10) Novak Kilibarda: *Usmena književnost Crne Gore - od slovenske paganske pjesme do poezije starca Milije*, http://www.montenegrina.net/pages/pages1/knjizevnost/usmena_knjizevnost_crne_gore_novak_kilibarda.html, 2011, Преузето: 20. 08. 2012.

пуларнија.¹¹⁾ У ово доба све више долази и до револуционисања српске националне свести чему су допринели и устанци у Црној Гори и Херцеговини, као и бомбардовање Београда (1862). Сви ови чиниоци прожимају српску културу и просвету током друге половине XIX века у којој косовски мит добија све значајнију улогу.

У време националног романтизма долази до истицања борбене крилатице *За крст часни и слободу златну!* и установљења Видовдана, као једног од кључних елемената косовског мита, који је до тада био готово непознат празник и није постојао у црквеном календару.¹²⁾ Тек од прве половине XIX века Видовдан се помиње у написима и песмама о Косовској бици по алманасима и књижевним листовима, а касније све учесталије, тако да ће шездесетих година бити у свакодневној употреби и у политичком дискурсу. На Видовдан 15/28 јуна 1876. године Србија је објавила рат Турској у коме је српска војска однела победу и Србија стекла независност (1878). То је изазвало велико одушевљење у српском народу, а песници, писци и свештеници су све више били закупљени Видовданом. У време обележавања 500 годишњице Косовске битке (1889) српска патриотска јавност је захтевала да се Видовдан уведе у црквене празнике Српске православне цркве и од тада започиње национално-верска прослава Видовдана.

КОСОВСКИ МИТ У СРПСКОЈ ПОЛИТИЦИ ТОКОМ XX ВЕКА

Почетком XX века косовски мит је имао све већу улогу и у српској политици, националној хомогенизацији и учвршћивању српске државе. Он постаје значајан чинилац националне идеологије. Након Првог Балканског рата, када су ослобођени Косово и Метохија, као и други српски крајеви, истицано је да је косовски завет, након пет векова, испуњен и да је Косово освећено.¹³⁾ Кумановска битка је била од изузетног значаја. Као што је Косовска

11) Јован Базић: *Српско питање - Политичке концепције решавања српског националног питања*, Јавно предузеће Службени лист Србије и Црне Горе, Институт за политичке студије, Београд, 2003., стр. 29.

12) Miodrag Popović: *Vidovdan i časni krst*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2007., str. 157.

13) На дочеку српске војске у Београду, 10/23. 08. 1913. године, град је био окићен пароланама: "Добродошли осветници Косова", "Косово је освећено, - Сливница је покајана" и сл. А Никола Пашић, председник Владе је, у свом поздравном говору, обраћајући се краљу Петру, истакао: "У овим историјским данима дозволите ми, Ваше величанство, да узмем себи слободу да дадем израза општој народној радости, што је Косово освећено" (Раде Рајић С.Н.: *Обележавање дочека српске војске после ослобођења Косова*, http://www.vidovdan.org/index.php?option=com_content&view=article&id=33836:obelevanje

битка била симбол турског освајања Балкана и поробљавања Србије, тако је Кумановска битка била симбол борбе за ослобођење српског народа али и симбол борбе за слободу и независност Балкана. Исход Балканских ратова значио је и експанзију књижевности и уопште уметничког стваралаштва са тематиком Косова. Илустративан пример је песничка збирка Драгутина Илића *Освећено Косово* (1913), где он у предговору указује да су српске победе у Балканским ратовима и ослобођење Косова “надљудска појава”, да то није био рат једне државе или политике, већ “ограшје оног великог народног Предања са којим од чобанина до краља цео српски народ од Косова до данас леже и устаје”.¹⁴⁾ На сличан начин, у то време, певали су многи српски песници, а Милош Ђурић је у загребачком часопису *Вихор*, објавио спис *Видовданска етика* (1914), у коме дефинише етичко језгро народне филозофије и програм националне обнове.

До краја 1914. године косовски мит је третиран искључиво као део српске традиције и националне идеологије, али се већ након изложбе скулптура Ивана Мештровића у Лондону (1915), почео третирати као заједничко културно наслеђе југословенских народа, чиме се желело доказати да су ови народи заједничког порекла, културе и традиције. Овај хрватски уметник је дао велики допринос развоју косовског мита и његовом ширењу међу другим југословенским народима. Он је истицао: “У цијелом југославенском народу, кад се спомене Косово, свакоме прође језа кроз тијело, легне нека дубока туга на срце, а неко узвишено чувство сиђе му у душу и спаја га са небом”.¹⁵⁾ Мештровић је још 1907. године започео свој *Видовдански храм*, замишљен као “храм посвећен религији крајњег жртвовања”.¹⁶⁾ Поред тога, Мештровић је израдио монументалне скулптуре косовских јунака (*Краљевић Марко*, *Милош Обилић*, *Срђа Злопоглеђа*) које су постале основ за стварање новог националног стила.

Током Првог светског рата, косовски мит је био присутан у рату и у емиграцији, нарочито међу српским песницима, као и међу српским и хрватским уметницима у емиграцији. Објављива-

doeka-srpske-vojske-posle-osloboenja-kosova-i-stare-srbije&catid=40:tradicija&Itemid=75, 02.09.'012., 2012. Преузето 05. 09. 2012.

14) Весна Матовић: “О неким облицима рецепције и транспозиције косовског мита у епохи модерне”, *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима* (ур. Драги Маликовић), Књ. 2, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2010., стр. 291.

15) *Исто*, стр. 287.

16) Лј. Трговчевић, *Исто*.

не су публикације са косовским темама у САД и Јужној Америци. Затим, косовски мит је био веома изражен и у различитим манифестацијама којима се давала подршка Србима у рату, нарочито у Енглеској и Француској.¹⁷⁾ Непосредно после Првог светског рата долази до промене општег расположења и разградње косовског мита. Основне вредности на којима је почивало све у предратном периоду, убрзо се мењају. Мимо тога није остала ни митска слика о Косову. Најпре се Милош Црњански у *Видовданским песмама* са иронијом односи према “славној прошлости”, а потом Милан Ћурчин и други, тако да је косовски мит све више слабио у књижевности, уметничком стваралаштву и уопште у целокупној српској култури и националној свести.

Косовски мит је убрзо потиснут и готово заборављен, а уместо њега, на сцену су ступили други национални митови, најпре “мит о троименом народу” у Краљевини Југославији, а потом “мит о братству и јединству” у социјалистичкој Југославији. Први мит је створен у циљу формулисања новог националног идентитета, постизања националне стабилности и изградње друштвено-политичких установа унитарне државе; а други у циљу регулисања међунационалних односа у федеративној држави. Мит о троименом народу убрзо је почео да се урушава и потискује током националне кризе која је довела до политичког преуређења Краљевине Југославије и њеном поделом на бановине, а потом и до њеног распада у току Другог светског рата. А мит о братству и јединству, такође је урушен у националној кризи у СФРЈ крајем осамдесетих година XX века што је довело до разбијања Југославије и сецесионистичких ратова на њеним просторима. Дакле, ови митови су стварани из прагматичних идејно-политичких разлога као инструмент уређења међунационалних односа вишенационалне државе, али су брзо нестали, јер нису били довољно утемељени у националној свести, нити су могли да издрже изазове националних криза и великих друштвено-политичких промена. Такође, овом приликом ваља указати и на мит *Срби народ најстарији*, који је током XX века био изражен углавном у публицистици најразличитијег жанра, али није успео да се озбиљније укорени у српском народу.¹⁸⁾

Почетком Другог светског рата, косовски мит је поново постао инспирација у политичким догађајима. У марту 1941. године, у демонстрацијама против приступања тројном пакту, на улицама Београда ношене су и извикиване пароле *Боље рат него пакт*,

17) *Isto*.

18) Ивица Тодоровић: *Митска истина Срба: анализа митских сагледавања улоге и значаја српског народа*, Звоник, Београд; Будућност, Нови Сад, 2005., стр.17-62.

Боље гроб него роб. Поново су дошла до изражаја косовска етичка начела и узвишени морални принципи који упућују на одлучну борбу за слободу. Косовски мит је “идеолошки обликовао војни удар српске владе која је устукнула пред Хитлеровим претњама и приступила Тројном пакту сила осовине”.¹⁹⁾ А српски патријарх Гаврило, који је био противник потписивања пакта, преко радија је поручио: “Пред нашу нацију у ове дане судба је поново ставила питање коме ће се приволети царству? Јутрос у зору на то питање дат је одговор: приволели смо се Царству небеском, то јест царству Божијем истине и правде, народне слоге и слободе”.²⁰⁾

После Другог светског рата, косовски мит је акуелизован почетком шездестих година и све више еволуирао до почетка XXI века. Његова актуелизација започета је полемиком између Зорана Мишића и Марка Ристића о косовској тематици у поезији Растка Петровића, која се водила у јесен 1961. године. Ристић је, са становишта авангардне књижевне левице, критиковао истицање националних, етичких и духовних вредности косовског наслеђа, јер оне, по Ристићу, нису у складу са реалном и књижевном стварношћу нити Србе приближавају европском духу и европским вредностима. Мишић се противио овим ставовима и залагао се за рехабилитацију косовског опредељења и свих других националних вредности, за које је сматрао да су потиснуте још од Првог светског рата. Он је истицао да је косовско опредељење највиша духовна, поетска и етичка вредност и указивао да оно чини део европске културе (Љуштановић, 357-366; Делић, 367-380).²¹⁾ У овом периоду започета је и слободна драмска интерпретација националних тема у којима су и садржаји косовског мита све више долазили до изражаја. Истовремено, дошло је и до преиспитивања прошлости с наглашеном критичком дистанцом према националним вредностима, историји и легендама, као и до њихове реконструкције са честим “историзованим кориговањем”, чиме се у уметничкој форми наметао један други поглед на свет. Тај процес отпочиње драмом Борислава Михајловића *Бановић Страхиња* (1963), “која ће постати одређујућа особеност националне литературе” све до краја XX века.²²⁾ Ова врста српске драме нарочито је дошла до изражаја

19) Ger Dejjings: *Religija i identitet na Kosovu*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2005., стр. 254.

20) Timothy Judah: *The Serbs: History, myth, and the destruction of Yugoslavia*, Yale University press, New Haven, 1997., стр.113.

21) *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима* (ур. Драги Маликовић), Књ. 2, Косовска Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2010.

22) Бранко Брђанин: “Косово и српска драма у другој половини XX вијека”, *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, исто, стр. 387.

у време обележавања 600 годишњице Косовске битке (1989), када су на сцену ступила дела многих писаца. Упоредо са овим појавама у драмском стваралаштву, косовски мит је дошао до изражаја и у поезији, нарочито песмама Десанке Максимовић, Васка Попе, Миодрага Павловића, Љубомира Симовића, Матије Бећковића и Рајка Петрова Нога.

У политичком дискурсу косовски мит је актуелизован крајем осамдесетих година XX века у време велике кризе југословенске државе, нарочито на Косову и Метохији, када долази до све учесталијих сецесионистичких побуна тамошњих Албанаца. Драматични догађаји разбијања Југославије започињу на Косову и на Косову се завршавају. У том процесу све је више долазило до појачавања геноцидног протеривања српског становништва са Косова и Метохије. Зато су уследили протести српског народа, најпре на Косову, а потом и све масовнији митинзи у Србији и Црној Гори, тако да је косовски проблем постао главна преокупација најпре црквених великодостојника, а потом и многих српских песника, писаца, уметника и интелектуалаца, што је имало великог одраза у јавности, али и у популарној култури. Државно руководство је у таквој ситуацији деловало беспомоћно и аутистично, политичари су се немушто оглашавали, што је све скупа створило простор за буктање национализма и призивање митске прошлости. У Удружењу књижевника Србије дуго су одржаване протестне вечери *О Косову - за Косово* (1986-1988), као и друге манифестације којима се изражавала солидарност и подршка Србима на Косову, *Меморандум САНУ* (1986), а потом је дошло и до великог обрачуна у српском руководству по питању Косова (Осма седница ЦК СКС, 1987).

У време обележавања 600. годишњице Косовске битке, митска прошлост је снажно дошла до изражаја. Актуелизовању косовског мита нарочито је допринела Српска православна црква многобројним активностима, а нарочито током 1988. и 1989. године, приликом преноса моштију кнеза Лазара Хребелановића по Србији и источној Босни. Символичка моћ косовског мита је била свуда присутна: у црквама, медијима, политици, култури, јавним скуповима, породичним окупљањима. На митинзима и другим скуповима говорници своје говоре ките “наводима из народних песама и пословица и призивају јунаке и непријатеље из прошлости као узоре патриотизма или издајства”.²³⁾ Слободан Милошевић је, у свом говору на Газиместану 1989. године, Косово назвао срцем Србије, што је веома широко прихваћено, а он је постао национални српски лидер и обожаван као светац: “Неки људи су обожаваће Слобе

23) G. Deijzings, *Isto*, str. 259.

испољили на начин на који се обожава светац: они су се крстили испред његове слике пре него што је пољубе”.²⁴⁾ Поменуте године објављено је много књига, драма и филомова посвећених Косовској бици, а фолк певачи су стварали нове епске и популарне песме о савременим “јунацима” и “зликовцима” у којима су неки политичари упоређивани и поистовећивани с ликовима из косовског мита. После прославе 600. годишњице Косовске битке, митска прошлост у српском народу је све мање изражавана. Наступили су сецесионистички ратови на територији Југославије у којима је српски народ претрпео огромне губитке и страдања.

Крајем 1998. и почетком 1999. године криза на Косову и Метохији се радикално заоштрила тако да је после, многобројних преговора и уцена, дошло до бомбардовања НАТО снага Србије и Црне Горе (1999). Након окончања ове војне агресије, трупе Уједињених нација запоседају подручје Косова и Метохије, али истовремено настаје нови и снажнији талас насиља и терора према Србима, њиховој имовини и културној баштини светског значаја, настаје колективна одмазда против српског народа на Косову и Метохији. Државно руководство Србије и у оваквој ситуацији је показало своју немоћ, а у строго контролисаној јавности све што је везано за Косово попримало је пежоративне конотације.

САВРЕМЕНА РАЗУМЕВАЊА УЛОГЕ КОСОВСКОГ МИТА У СРПСКОЈ ПОЛИТИЦИ

Савремена разумевања улоге косовског мита у обликовању српског националног идентитета заснована су на различитим теоријским и идејно-политичким ставовима разумевања нације и националног идентитета. О томе постоји мноштво различитих ставова у литератури, који у суштини полазе од основне дилеме: “да ли је национални идентитет урођен или стечен”.²⁵⁾ Разматрања националног идентитета утемељена на разјашњавању ове дилеме су у великој мери парадигме савременог теоријског разумевања нације и националног идентитета. Зато се као основни типови националног идентитета истичу етнички и грађански, који се у литератури често означавају и као: примордијални и конструктивни; органски и либерални; и сл. Етничком или источном моделу националног идентитета главна обележја су „наглашавање заједнице рођења и родне

24) *Isto*, стр. 263.

25) Јасна Милошевић: “Значај националног идентитета”, *Српска политичка мисао*, Београд, 1-4/2003., стр. 156.

културе“²⁶⁾ односно претпостављене везе по лози и генеалогiji, као и специфичних културних садржаја: језик, обичаји, митологија, традиција и народна мобилизација. А према грађанском моделу разумевања националног идентитета, нација је политичка заједница установљена на либералном принципу једна нација - једна држава. Овде се нација изједначава са државом, а припадност нацији, као свест о заједништву коју имају њени припадници, поистовећује са припадношћу одређене државе.²⁷⁾ Овај модел националног идентитета чине: историјска територија; јединствена политичка заједница у којој је обезбеђена правно-политичка једнакост њених припадника; и заједничка култура и идеологија.

У изложеним моделима разумевања нације и националног идентитета садржана су и савремена схватања косовског мита. Аналогно томе, могу се условно означити и два приступа у разумевању улоге косовског мита у српској политици, а то су: *етнички* и *грађански*. У етничком моделу косовски мит се разуме као најважнији део српског културног обрасца и кључни чинилац српске националне свести, он је “симбол идентитета српског народа”.²⁸⁾ Затим, да је косовски мит духовна вертикала у колективној свести Срба и особено културно наслеђе: “духовна, верска и културна самосвест српског народа; енергија која ствара нацију; историјска и државотворна свест српске нације; енергија која од народа обликује политичку нацију”.²⁹⁾ У косовском миту је изражена узвишена филозофија у чијем је средишту начело слободe, “слобода је једина вредност за коју ваља живети и умирати”.³⁰⁾ У основи овог мита, изграђен је специфичан колективни менталитет који се изражава у сваком припаднику колектива, “у садржајима његове свести и начину његовог мишљења, у његовом понашању и његовим навикама, у начину његовог изражавања, пре свега кроз језик, али и кроз уметности, а нарочито и у начину како испољава своја осећања, како исказује своје емоције”.³¹⁾ Улога косовског мита у српској историји и политици се оцењује као позитивна, јер је имао одлучу-

26) Antoni Smit D: *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Zemun; Čigoja štampa, Beograd, 1998., str. 26.

27) Љубомир Тадић: “Национално питање и демократија”, *Трећи програм*, Београд, 2/1990., стр. 43.

28) Михаило Марковић: “Косово и европска цивилизација”, *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, исто, стр. 16.

29) Милан Радуловић: “Косовски завет у српској књижевности - генеза мотива”, *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, исто., стр. 34.

30) Мирко Зуровац: “Луча косовског мита”, *Срби на Косову и у Метохији*, исто., стр. 81.

31) З. Константиновић, *Исто*, стр. 40.

јућу улогу у обликовању српског националног идентитета, конституисању српске нације, ослободилачким борбама српског народа и стварању модерне српске државе. Уз косовски мит увек се везује и питање Косова, јер се оно разуме као суштински део бића српског народа и његово отуђење се схвата као одузимање најбитнијег садржаја српског идентитета и ишчезавање српског народа из историје: “одузети нам ову покрајину - исто је као да сте нам исцупали срце из груди”.³²⁾

У грађанском моделу, чији заступници себе називају *Друга Србија*, косовски мит се сагледава искључиво кроз политичку призмину и одређује као национални политички мит који чини покретачко језгро српског национализма. Сматра се да је косовски мит током историје постао “симбол крваве освете према свим ‘Турцима’ и муслиманима уопште”.³³⁾ А након слома Отоманског царства, таква освета је окренута према Албанцима на Косову. Током рата у Босни и Херцеговини, према овим схватањима, традиционално негативна улога је намењена Бошњацима, које је српска пропаганда прогласила Турцима, и да је политичка манипулација страхом од поновне доминације “Турака” постала идеолошка основа која је довела до трагедије у Босни и Херцеговини током деведесетих.³⁴⁾ Неоспорно је да косовски мит чини део историјске свести, “али његова политичка функционализација, која историјском сећању додаје Косово као област ‘у коју једног дана треба да се врати’ водила је и води у сукобе у односима Срба и Албанаца”.³⁵⁾ Зато се улога косовског мита у политици сматра фаталном јер, како се указује, негује ирационалне појмове о расној специфичности, промовише мирење са судбином и фатализам, заговара нужност жртвовања обећавајући “царство небеско” и фаворизује смрт над животом.³⁶⁾ Косовски мит је, како указује Иван Чоловић, прича о убијању, страдању и освети, а стандарди Европске уније захтевају спремност на живот у миру и сарадњу са суседима.³⁷⁾ Зато, према

32) Емир Кустурица: “Косовски мит” и митологија Бреда Пута, <http://vizionarski.wordpress.com/2012/03/19/косовски-мит-и-митологија-брета-пита/>, 2012. Преузето: 27. 08. 2012.

33) Sonja Biserko: *Collapse of the Kosovo Myth*, <http://balkanwitness.glypx.com/biserko-kosovo-myth.htm>, 2008. Преузето: 18. 08. 2012.

34) Branimir Anzulovic: *Heavenly Serbia: From Myth to Genocide*, University Press, New York, 1999.

35) Latinka Perović: *Otkazano predavanje*, <http://pescanik.net/2008/10/otkazano-predavanje/>, 2008. Преузето: 21. 08. 2012.

36) Lj. Trgovčević, *Isto*.

37) Omer Karabeg: “Zašto je kosovski mit toliko prisutan u savremenoj Srbiji”, (intervju sa Svetlanom Slapšek i Ivanom Čolovićem), *Danas*, Beograd, 8.05.2009.

овим схватањима, истицање косовског мита отежава добре односе са суседним народима и приступање Србији евроинтеграцијским процесима.

* * *

У обликовању српског националног идентитета косовски мит је био важан чинилац националних осећања и имао је веома значајну улогу у процесу културне и политичке хомогенизације Срба, нарочито у време ослободилачких ратова од Отоманске империје током XIX и почетком XX века. Настанак овог мита је везан за наративе о Косовској бици из 1389. године утемељене у црквеној књижевности и српским епским песмама косовског циклуса, а потом и у континуираном приповедању о овом догађају које припада различитим дискурсима. У процесу настајања модерне српске нације и државе косовски мит је прожимао све друштвено-историјске и културне процесе. Још од Првог српског устанка (1804-1813), косовски мит је почео све изразитије да се истиче у културном и политичком животу Срба, нарочито кроз питања слоге и издаје, као и националног јединства. Током XIX века, српски писци су радо узимали за тему својих дела Косовску битку, а нарочито у време националног романтизма, када је косовска легенда актуелизована, најпре у делима Вука Стефановића Караџића, а потом Петра II Петровића Његоша. Национални романтизам, прожет кроз њихова дела, као и идејна струјања, кроз омладинске националистичке покрете у Европи у другој половини XIX века, подстицали су национална осећања и ослободилачке тежње младих интелектуалаца, песника и књижевника у српском народу. Омладина је истицала српски национализам и Душаново царство, подстицала историјско сећање и љубав према народној прошлости, а косовска легенда у њеним редовима је постајала све популарнија. У ово доба дошло је и до револуционисања српске националне свести чему су допринели и устанци у Црној Гори и Херцеговини, а потом рат Србије против Турске (1876-1878) након чега је Србија стекла независност и извесно територијално проширење.

Косовски мит је свој врхунац достигао у време крајем XIX и почетком XX века, у три веома снажна таласа: Први је у време обележавања 500 годишњице Косовске битке (1889), када је косовска тематика била доминантна тема у књижевном и уметничком стваралаштву, јавним манифестацијама и од тада је започета национално-верска прослава Видовдана; други, током Балканских ратова, када је ослобођење Косова и Метохије, као и других српских крајева, тумачено као испуњење завета предака и освета Турцима за пораз из 1389. године. И трећи, током Првог светског рата, када

је косовски мит инструментализован у функцији уједињења Срба, Хрвата и Словенаца и третиран као заједничко културно наслеђе које уједињује ове народе. У прва два таласа дошло је до одлучујућег утицаја косовског мита на обликовање српског националног идентитета, а у трећем до његове реконструкције у циљу стварања шире националне заједнице. У другој половини XX века, косовски мит је поново актуелизован, нарочито у време заштравања кризе на Косову и Метохији и приликом обележавања 600. годишњице Косовске битке (1989). Поново долази реконструкције националног идентитета, али сада у циљу јачања српске националне хомогенизације.

Савремена разумевања улоге косовског мита у обликовању српског националног идентитета заснована су на различитим теоријским и идејно-политичким ставовима разумевања нације и националног идентитета, који се могу условно означити као: *етнички* и *грађански*. У етничком моделу се полази од тезе да косовски мит чини основу српског националног идентитета, да је он духовна вертикала у колективној свести српског народа и особено културно наслеђе које не штети Србима у односима са другим народима на Балкану и у евроинеграцијским процесима. А у грађанском моделу, косовски мит се види искључиво као покретачко језгро српског национализма који штети Србима у односима са суседним народима и евроинтеграцијским процесима.

Jovan Bazic

THE ROLE OF OF THE KOSOVO MYTH IN SHAPING SERBIAN NATIONAL IDENTITY

Summary

This paper examines the role of Kosovo myth in shaping Serbian national identity through a very complex socio-historical processes, as well as his reflections on modern Serbian politics. The emergence of the Kosovo myth is related to the narratives of the battle of Kosovo in the 1389th founded in the church literature and the Serbian poems of Kosovo epic cycle, and then in continuing storytelling about this event which belong to different discourses. The Kosovo myth is the most important Serbian myth that forms the basis of Serbian national identity. It was an important element of national feelings and had a very important role in the cultural and political homogenization of Serbs, especially during the wars of liberation from the Ottoman Empire. Its peak, the Kosovo myth reached during the Balkan Wars (1912-1913), when the

liberation of Kosovo and other Serbian regions, was interpreted as the fulfillment of the covenant of ancestors and revenge to Turks for the defeat from the 1389th year. The myth was later not so emphasised except it two more powerful waves. First, during the First World War when it was instrumentalized in the function of unification of Serbs, Croats and Slovenes and was treated as a common cultural heritage that unites these nations; and then, at the end of the twentieth century, during the escalation of the crisis in Kosovo and Metohija and the celebration of the 600-year Battle of Kosovo (1989).

Keywords: Kosovo myth, national identity, European integration

ЛИТЕРАТУРА

- Anzulovic Branimir: *Heavenly Serbia: From Myth to Genocide*, University Press, New York, 1999.
- Базић Јован: “Национални идентитет у процесу политичке социјализације”, *Српска политичка мисао*, Београд, 4/2011.
- Базић Јован: *Српско питање - Политичке концепције решавања српског националног питања*, Јавно предузеће Службени лист Србије и Црне Горе, Институт за политичке студије, Београд, 2003.
- Biserko Sonja: *Collapse of the Kosovo Myth*, <http://balkanwitness.glypx.com/biserko-kosovo-myth.htm>, 2008. Преузето: 18. 08. 2012.
- Богдановић Димитрије: *Књига о Косову*, Београд, Српска књижевна задруга, Београд, 2006.
- Dejzings Ger: *Religija i identitet na Kosovu*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2005.
- Đerić M. Gordana: “Mitski aspekti srpskog identiteta”, *Filozofija i društvo*, Beograd, 29-20/2002.
- Златковић Бранко: “Казивања о устаничком издајству - Обнова и континуитет мита о косовској издаји”, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, Нови Сад, 3/2008.
- Јевтић Атанасије: *Од Косова до Јадовна*, Манастир Тврдош, Требиње, 2007.
- Judah Timothy: *The Serbs: History, myth, and the destruction of Yugoslavia*, Yale Univesity press, New Haven, 1997.
- Karabeg Omer: “Zašto je kosovski mit toliko prisutan u savremenoj Srbiji”, (intervju sa Svetlanom Slapšek i Ivanom Čolovićem), *Danas*, Beograd, 8.05.2009.
- Kilibarda Novak: *Usmena književnost Crne Gore - od slovenske paganske pjesme do poezije starca Milije*, http://www.montenegrina.net/pages/pages1/knjizevnost/usmena_knjizevnost_crne_gore_novak_kilibarda.html, 2011, Преузето: 20. 08. 2012.
- Косово и Метохија у цивилизацијским токовима* (ур. Драги Маликовић), Књ. 2, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2010.
- Кустурица Емир: “Косовски мит” и митологија Бреда пита, <http://vizionarski.wordpress.com/2012/03/19/косовски-мит-и-митологија-бреда-пита/>, 2012. Преузето: 27. 08. 2012.

- Милошевић Јасна: "Значај националног идентитета", *Српска политичка мисао*, Београд, 1-4/2003.
- Миљковић Матић Јелена: "Трагична судбина косовског мита или преиспитавање српског националног идентитета", *Политичка ревија*, Београд, 3/2006.
- Perović Latinka: *Otkazano predavanje*, <http://pescanik.net/2008/10/otkazano-predavanje/>, 2008. Преузето: 21. 08. 2012.
- Роровић Мiodrag: *Vidovdan i časni krst*, Biblioteka XX vek, Београд, 2007.
- Рајић С.Н. Раде: *Обележавање дочека српске војске после ослобођења Косова*, http://www.vidovdan.org/index.php?option=com_content&view=article&id=33836:obelevanje-doecka-srpske-vojske-posle-osloboenja-kosova-i-stare-srbije&catid=40:tradicija&Itemid=75, 02.09.2012. Преузето 05. 09. 2012.
- Smit D. Antoni: *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Zemun; Čigoja štampa, Београд, 1998.
- Срби на Косову и у Метохији* (ур. Стеван Карамата и Часлав Опцић), Српска академија наука и уметности - Одељење друштвених наука, Књ. 26, Београд, 2006.
- Тадих Љубомир: "Национално питање и демократија", *Трећи програм*, Београд, 2/1990.
- Тодоровић Ивица: *Митска истина Срба: анализа митских сагледавања улоге и значаја српског народа*, Звоник, Београд; Будућност, Нови Сад, 2005.
- Trgovčević Ljubinka: *The Kosovo Myth in the First World War*, http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/sanu/KOS_MIT.html, 1996. Преузето 15. 08. 2012.

Resume

This paper examines the role of the Kosovo myth in shaping Serbian national identity in the nineteenth and twentieth century. The emergence of this myth is related to the narratives of the battle of Kosovo in the 1389th founded in the church literature and the Serbian poems from Kosovo epic cycle, and then in a continuous narration of this event, which belongs to different discourses. In the process of the formation of the modern Serbian nation and states Kosovo myth has been around since the First Serbian Uprising (1804-1813) began ever more clearly stand out, especially the issues of unity and betrayal. Later, in the period of national romanticism, the myth becomes more and more a factor in the overall sense of national cultural and artistic creation and educational revival of the Serbian people, which have contributed their works especially Vuk Stefanovic Karadzic and Petar II Petrovic. All the more encouraged historical memory and love of folk past, it was pointed out Dusan's Empire, and the Kosovo legend has become increasingly popular, particularly among young Serbian intellectuals. Because there has been revolutionizing the Serbian national consciousness and facilitated by the uprisings in Montenegro and Herzegovina, Serbia

and then the war against Turkey (1876-1878) and then Serbia gained independence and certain territorial expansion.

The Kosovo myth has reached its peak during the late nineteenth and early twentieth century, in three very strong waves: first in time, marking the 500 anniversary of the Battle of Kosovo (1889), when the Kosovo theme was the dominant theme in the literary and artistic creation, and public events since then it has started a national-religious Vidovdan celebration the other, during the Balkan wars, when the liberation of Kosovo and other Serbian regions, interpreted as the fulfillment of the covenant ancestors and revenge for the defeat of the Turks from the 1389th year. And third, during the First World War, when the Kosovo myth instrumental in the function of the unification of Serbs, Croats and Slovenes and treated as a common cultural heritage that unites these nations. In the first two waves, there has been a decisive influence on the formation of the Kosovo myth of Serbian national identity, and the third to its reconstruction in order to create a broader national community. In the second half of the twentieth century, the Kosovo myth has again become acute, particularly during the escalation of the crisis in Kosovo and Metohija and to mark 600th anniversary of the Battle of Kosovo (1989). Again comes the reconstruction of national identity, but now in order to strengthen the Serbian national homogenizing.

Modern understanding of the role of the Kosovo myth based on various theoretical and ideological and political views, which are tentatively defined as follows: ethnic and civil. The ethnic model stresses that Kosovo myth is the basis of the Serbian national identity, that he is a spiritual verticals in the collective consciousness of the Serbian people and the particular cultural heritage, which is not harmful to Serbs in relations with other nations in the Balkans and in processes of European integration. And in the civic model, the Kosovo myth is seen solely as the driving core of Serbian nationalism and suggests that his emphasis on harming relations with Serbs in neighboring nations and processes of European integration.

* Овај рад је примљен 14. новембра 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. децембра 2012. године.